

90 év tanúsága – és tanulsága...

Beszélgetés Bulányi György piarista atyával

M. I. Tisztelettel és szeretettel köszöntelek Gyurka bácsi! Én ugyan jó ideje ismerlek, ismerem hosszú és termékeny életedet. De azok kedvéért, akik keveset tudnak Rólad, kérlek mondj egy pár szót magadról!

B. Gy.: Tizenkilencben születtem, harminchatban beléptem a piaristákhoz, azért, hogy magyartanár lehessenek – mert az Isten kétféle ember teremtett: magyartanárt meg a többit...

Aztán negyvenötben Debrecenben találkoztam egy Kolakovic nevű horvát jezsuitával, aki zágrábi egyetemi lelkész volt és beszélt XII. Piusz pápával arról, hogy a szovjetek által megszállt területen akarja fenntartani a katolikus hitet, méghozzá azzal a módszerrel, hogy kisközösségeket csinál. Negyvenöt februárjában érkezett Debrecenbe. A rendházban összesen két piarista volt, László Miska, aki tőlem tíz évvel idősebb volt meg én, a fiatal. Egyik nap bekopogtatott, hogy kimennék-e vele Nyilastelepre, mert ott egy munkásleány csoportot gyűjtött tinédzserekből és azok se horvátul, se németül nem tudnak, csak magyarul és hallotta, hogy én német szakos tanár vagyok. Hát kimentem és akkor láttam először kisközösséget. Ott volt Kolakovic és ott volt pár kislány, beszélgettek és nagyokat röhögtek, a fiukról volt szó. Na, ez volt az első élményem a kisközösségekről. A következő az volt, hogy egy pár hét után Kolakovic azt mondta, hogy neki tovább kell mennie máshová is. Megkért Debrecenben négy papot, hogy vigyék tovább a kisközösségeket, a munkásfiú csoportot, a munkásleány csoportot, a felnőtt csoportot és a diákcsoportot. A diákcsoport vezetésére kért meg engem. A másik hármat is elvállalta valaki, de abból nem lett semmi, azokat én átvállaltam. Hát ez volt a kezdet. Még azt mondotta el kérdésemre Kolakovic, hogy mit kell csinálni a kisközösségekben: vegyem elő a régi teológiai jegyzeteimet és magyarázzam a fiataloknak, hogy van Isten, meg a lélek halhatatlan és hogy van örök élet – hát ezzel tökéletesen befürödtem, mert odahaza a csapból meg az iskolában is ez folyt. Ez nem volt érdekes számukra. Kínomban nem tudtam mást kitalálni, mint hogy elővegyem a Bibliát – ez katolikuséknál hallatlan dolognak számított, mert a lelki olvasmány számunkra a Kempis Tamás: Krisztus követése volt. Elolvastam már. Még egyszer olvasd el. Elolvastam. Hát akkor a Szalézi Szent Ferenc Filotea-ját olvasd el. De az, hogy diák korunkban valakinek eszébe jutott volna, hogy kezünkbe adja a Bibliát – hát ez nem fordult elő. Én kínomban elővettem az evangéliumokat – és fölfedeztük, hogy Jézus valami egészen másról beszél, mint amit mi az iskolában akár a hittanórán, akár a magyar-, akár a történelemórán tanultunk. Ő azt mondja: Mondatott a régieknek: Szeresd felebarátodat – a zsidókat – és gyűlöld ellenségedet. Én pedig mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket is! – És ez forradalmasított bennünket. Ezzel a tartalommal én negyvenöt és ötvenkettő között repdestem az országban, mint egy viharmadár és mindenütt húsz-harminc-negyvenfőnyi ifjúsággal találkoztam, mert a feloszlott szerzetesrendek boldogan gyűjtötték össze a gyerekeket – hogyha itt jelentkezik valaki, aki tudja hogy most mit kell mondani... és a kiskvárdai apácák azt mondták, hogy nem tudtak rendet teremteni a gyerekek között, mert még lefekvés után éjszaka is arról beszéltek, amit hallottak. Ők is forradalmasodtak tőle. Hát ez volt negyvenöt.

Ötvenkettőben azt mondta a Rákosi pajtás, hogy na, ebből elég. Akkor egy szép nyárvégi éjszakán szolt a csengő, bejött három izmos pacák, felgyújtatták a villanyt, ott ültem hálóingben és megkérdezték: Fegyver van magánál? Nincs. Na, akkor öltözködjön. És hát akkor következett a süllyesztő, először elvittek a rendőrségre, aztán visszaraktak a Pobjedába és én csak azért imádkoztam, hogy a Széchenyi utcán ne jobbra forduljunk, mert az a Gulagot jelenti, hanem balra, amelyik az áldott honi földet jelentette; megérkeztem az áldott honi földre – a Fő utcába, ahol is egy derék őrnagy két hónapon keresztül napi tíz órában vallatott engem igazán úri körülmények között. Én úgy mondanám, hogy tanulmányt végzett, hogy mi az a kisközösség. Időnként mondott jókat, például megkaptam életem legnagyobb dicséretét, azt, hogy „Bulányi mester, mit akar itt, a mi századunkban ezzel a Jézus-szereppel? – Hát ez nagyon hízelgő volt számomra. És elkészítette a jegyzőkönyvet ez a barátságos csepeli esztergályos legény. Akkor átkerültem a Markóba, kezébe vette az iratokat az államügyész, aki a legsúlyosabb büntetést, a kötél általi halált kérte a fejemre, de hát irgalmas volt a bíró és azt mondta, hogy elég lesz az életfogytig tartó fegyház is. Most ezt nem részletezem: ötvenkettőben kezdődött; hatvanegyben már szabadon is voltam és jelentkeztem mint rendes magyar állampolgár az illetékes hatóságnál, az Állami Egyházügyi Hivatalnál telefonon, ahol is igen udvariasak voltak és azt mondták, hogy „Főtisztelendő úr, megértheti, hogy ezek után az ifjúság nevelését nem bízhatjuk magára. De forduljon az illetékes püspökhöz.” Az illetékes püspök a Hamvas volt, felkerestem tisztelettudó módon levélben, megjelölte azt a napot, amelyen a Központi Szemináriumban találkozhatom vele. A megadott órában kopogtattam, mondta hogy „tessék!”, beléptem s mondtam, hogy „Laudetur Jesus Christus!” – mire ő erre, hogy „In aeternum, amen. Maga börtönben is volt? – Igen, voltam. – Majd írok magának.” Ez volt az elbocsájtó Laudetur-Jesus-Christus-In-Aeternum-Amen... Lehallgató készülék volt, ha bármit mond, magyarázni kell, tehát rövidre vágta a dolgot. Ez volt a hatvanas évek elején.

A következő jelentős dátum az életemben ezerkilnyszázhatvanégy. Véget ért a II. Vatikáni Zsinat. A zsinat szüneteiben a püspökök megbeszéltek egymással, hogy mi a jobb: Ha vannak a szovjet zónában püspökök, vagy hogyha nincsenek. De a püspökök beszéltek meg, s arra az eredményre jutottak, hogy az a jobb, hogyha vannak a szovjet zónában püspökök... Én pedig olyan dühbe gurultam ettől – mert tudtam, hogy amíg nincsenek püspökök addig tudunk dolgozni a kisközösségekben. Úgy hogy mikor hatvanégy szeptember 14-én kihirdették a hetven évre titkosított „részleges megállapodást” a Vatikán és a magyar népi demokrácia között – hetven év: 2034-ben majd olvashatjuk, hogy mi van, de hát én előre elárulom, hogy mi van, az van benne, hogy ők mondják meg azt, hogy ki lehet püspök meg bármiféle vezető beosztású pap. Ez a titkos megállapodás. Azért, mert ez volt Szent Istvántól kezdve a rend. És ez a kótyagos Mindszenty a Habsburgok kedvéért azt hitte, hogy ezt a rendet meg lehet törni – nem, nem lehet ezt a rendet megtörni: urak, papok, ez a kettő egy kategória Szent István előtt, Szent István után, most és mindörökké, amen! S akkor kineveztek öt úriembernek látszó három-per-hármaszt püspöknek – ott is voltam a Bazilikában a szentelésükön, s föltemtem magamnak a kérdést, hogy ezek után én most kinek a katonája vagyok? S ez szárnyakat adott nekem, mert azt mondtam, hogy hátha felületesen néztem én meg az evangéliumokat negyvenöt és ötvenkettő között. Befogtam egy saját magam kidolgozta rendszerű analitikus munkába, amelynek az eredménye hat vaskos szamizdat kötet lett – ez a Keressétek az Isten Országát. Mire véget értem ezzel hat kötettel – négy év alatt megcsináltam úgy, hogy közben szállítómunkás voltam a Tempónál – addigra elfelejtettem a fogadalmamat. Tudniillik azt fogadtam meg, amikor visszavittek ötvenhat után, hogy én soha a bűdös életben többé kisközösséget nem csinálok. Hát egyetlenegy kisközösség se vár, csak személyek. Hát ha semmit nem lehet itt a kisközösséggel csinálni, akkor minek szerezzek én be magamnak egy másik életfogytiglani ítéletet? De mire ezzel a munkámmal készen voltam

azt mondtam, hogy ezt újra el kell mondanom. Találtam egypár éretlen fiataalt a hatvanas évek végén

/ezek egyike itt ül mellettem/ s hát kezdődött előről.

/Jenővel, Ildikóval, Zsuzsával, aztán Pistivel, Imrével is/

Úgy megduzzadt a hetvenes évek elejére, hogy megint az lett a helyzet, hogy évenként tizenhárom lelkigyakorlatot kellett tartanom. Ez volt a Bokor második hőskora, a hetvenes és a nyolcvanas évek.

Azt a bizonyos részleges megállapodást nem tudták érvényesíteni addig, amíg az a makacs öregúr

/Mindszenty/

Le nem hunyja a szemét. Nem volt pofájuk hozzá. Hetvenötben lehunyta a szemét és hetvenhatban Baji László, az ÁEH katolikus osztályának főigazgatója ír egy levelet Lékainak, melynek a rövid tartalma: Bulányi nem a mi ellenségünk már, hanem a tiétek! Erre aztán Lékai tudja, hogy mi a dolga. Hetvenhat őszén körbejárja a bíborosokat Rómában, hogy megmagyarázza nekik, hogy a Bulányi egy rettenetesen nagy eretnek. Eljut a híre az én piarista generálisomhoz is és ír nekem, hogy csak nem képzeled azt, hogy Róma a bíborosokkal szemben neked fog igazat adni? De azt képzeltem, hogy énnekem tovább kell mondanom a magam igazát. Mi volt a baj? Az volt a baj, hogy egyfelől kihoztam azt, hogy Jézus nem ismeri a verekedést, annak sem az atombombás formáját, sem a kardot rántást; a másik pedig az, hogy nem azokat a szerencsétleneket kell pappá szentelni, akik tizennégy félévet tanulják a Katolikus Egyház teológiáját, hanem azokat, akik tudnak kisközösséget gyűjteni. Azokat kell pappá szentelni. Hát ennek a következménye az lett, hogy előbb 82-ben idehaza a Tribunal Budapestiensis elítélt az Egyház nevében, még hozzá úgy, hogy nem végezhetek nyilvános papi szolgálatot. A nyilvános papi szolgálat végzésének tilalma azt jelentette, hogy prédikálhatok én akárhol, lakásban, folyóparton, hajóban vagy hegy tetején, csak éppen a Katolikus Egyház tulajdonában levő épületekben nem. Minden szentséget kiszolgáltathatok, de csak templomon kívül. De ez még szocialista hazánknak nem volt elég, mert azt mondhatják arra, hogy persze, az ő hatalmukban levő Lékai és társai, a Magyar Püspöki Karnak az ítélete ez. Ezért azt követelte Miklós Imre (az ÁEH vezetője), hogy a Hittani Kongregáció – ez a Vatikán legjelentősebb szerve Rómában – is ítéljen el. Szegény Ratzinger Jóska öt esztendőn keresztül vakarta a fejét, de hát végül is csak megjelent a Népszabadságban 87-ben, hogy tanításom „téves, veszélyes és félreérthető” – de nem mondta meg, hogy mi a téves, mi a veszélyes és mi a félreérthető, mert az kellemetlen lett volna.

Hogy én kilencvenhétben írok Ratzinger Jóskának, a barátomnak, akit közben meg is látogattam, amikor kilencvenben visszakaptam az útlevelemet az ő kérésére és fogadott a Santo Ufficio palotájában – ez a Szent Officium, az inkvizíció – s magyarázta nekem, miközben megfogta a reverendáját: Ez a ruha azért van rajtunk, hogy mindenki tudja, hogy a katolikus egyház tanítását mondjuk! Én meg azt mondtam neki: Prefektus úr, sokkal egyszerűbb, ha magnókészülékeket küldenek fel a szószékre, s akkor az biztos tévedhetetlen lesz, mert be lehet programozni. Az egész világon egyszerre mindenütt ugyanazt mondja! Nem reagált reá.

Kilencvenhétben levelet írtam Ratzingernek: az én hazámban tizenöt év letöltött büntetés után az apagyilkosnak is megbocsátanak. Én letöltöttem az egyházi büntetésből tizenöt évet. Hát mi baj van velem? Elmondom a Hiszekegyet és leírtam neki, hogy „hiszek egy Istenben, mindenható Atyában”. Ez a levél hatott, és intézkedett, de ma már tudom is hogy miért

intézkedett. És a Magyar Püspöki Kar összeült és visszavonta a korlátozó intézkedéseket. Ez annyit jelentett magyarul, hogy én újból a templomokban hirdethetem az Evangéliumot.

Egy naiv pap, szegény, elhitte, hogy ezt a Püspöki Kar komolyan gondolta, és meghívott, hogy a szombat esti miséit én mondjam. Az illetékes főpásztor, akinek nevét most inkább nem említem úgy letolta őt, hogy idegklinikára kellett kerülnie ennek a letolásnak következtében, Aztán most már tudja, hogy mi a móres, mert azóta őt is püspökké szentelték.

Kilencvenhétben rettenetes nagy volt az öröm, az SZDSZ-ben Dornbach Alajos fölszólalt a Parlamentben, hogy a Bulányit rehabilitálták, ami a rendszerváltás utolsó és befejező mozzanata... hát én is azt hittem. Ha volt rendszerváltás, akkor méltó mozzanata volt ez a semmi, ami velem történt. Ugyanúgy nem csinálhatok semmit sem a templomokon belül, mint kilencvenhét előtt, pedig már kettőezer-kilencet írunk. De nincs is szükségem reá, mert

... de ez már egy külön fejezet volna, hogy miért nincs szükségem reá. Annak a fejezetnek az a címe, hogy „Négy-öt magyar összehajol”.

M. I.: Erről kellene mondani valamit, mert mára a kisközösségek tartalma, orientáltsága eléggé megváltozott: közeledett a gyakorlati élet által felvetett kérdésekhez. Szóval négy-öt magyar, hogy is van ez?

Megpróbálom végiggondolni az emberiség szerveződését és vallási szerveződését is. Úgy képzem, hogy ahogy az orángután is párosával járja az erdőt, a homo sapiens is párosával járta az erdőt. Próbálta megfogni a madarat, meg a nyulat, meg a vízben a halat, párosával. Azért párosával, mert tudta, hogy az életet tovább kell adni. És azért gyűjtögetett, mert tudta, hogy ezt az életet fenn is kell tartani. És még tudott valamit: azt, hogy nem ő csinálta meg önmagát. És fölfedezte, hogy van egy égi apa is, egy égi anya is, és ez az ő égi apja, és az ő égi anyja. És ha ő szereti a maga pulyáját, akkor az a fönti égi anya és égi apa is, az is szereti a maga pulyáját. Oswald Spengler, a tizenkilencedik század első felének legnagyobb kultúrfilozófusa azt mondja, hogy minden társadalom a kultusszal kezdődik: Megcsináljuk a magunk Istenét, a törzsi Istent, a miénket. Ilyen minden Jézus előtti, ahol az ember szereti a felebarátját és gyűlöli az ellenségét – és ebben az Isten egy vele. Tehát nyugodtan harcolhatnak.

A következő fázis a kultúra. Amikor elérünk egy olyan tudásszintet, amelyiken úgy vagyunk, mint ahogy mi piaristák voltunk a hittanárokkal: nem tartottunk igazi tanároknak őket. Mert amit mi tanítottunk matematikából vagy fizikából, ugyanazt tanították Bostonban, Jerevánban, Vlagyivosztokban, akárhol. Amit ez a hittanár mondott, érvényes volt ötezer különböző vallás egyetlen fajtájában; tévedhetetlenül érvényes volt. A többi tárgyban pedig nem voltak tévedhetetlenül érvényes dolgok, mert Nobel-díjat adtunk annak, aki fölfedezett valamit, hogy nem úgy vannak a dolgok amint vannak. Ez a kultúra: amikor megjelenik a filozófia, amikor Arisztotelész elkezd gondolkodni azon, hogy mi is a hüposztázisz, ami mindennek mélyén van, mik is ennek az akcidensei, a jellemzői, melyek az egyetemes létállományok s kifejlődnek a szaktudományok: a természettudományok, a társadalmi tudományok – a mai ELTE-nek a különböző fakultásai – orvostudományok, jogtudomány. Ez a kultúra. Kultusz, kultúra, s utána következik a civilizáció.

A civilizációra az jellemző, ami a kultuszra és a kultúrára nem – most egy csúnya dolgot kell mondanom, de igyekszem illedelmes kifejezést használni: amikor lefektetünk akit érünk. Mondom szépen is. A római társadalomban a nők a konzulokról jegyezték meg a férjeik

nevét. A konzulok évenként változtak; eme konzul idejében... a férje nevét már elfelejtette, de a konzulra még emlékezett, mert az az Acta Diurna-ban olvasható volt minden nap. Ez a civilizáció. Mondok egy képet, amely még a kultúrából való. 1943-ban felfedezzük a népi írók működése nyomán, hogy rettenetesen nagy baj a Trianon, hogy elvették a hazánk kétharmad részét, de Németh László azt mondja, hogy attól, hogy mi búsulunk ez vissza nem jön. De itt van három millió magyar koldus – mondja Kovács Imre a Néma forradalomban. Ettől felbolydul a lelkiismeretünk és 1942-ben elkezdődik a falusi tehetségmentés.

/mi a helyes évszám?/

Debrecenbe érkezve 45 februárjában én ragadom meg a falusi tehetségmentés ügyét. A plébánosokat értesítjük a kétnapos versenyvizsgákról: tessék a tehetséges, hat elemi elvégzett gyerekeket beküldeni és ingyenes oktatásukról gondoskodunk. Ilyen módon kerül be a Móra Ferenc Népi Diákotthonba, melyet én hoztam létre, a Magyar Jani Nagylétáról. Az apjával megállapodom abban, hogy én varratok a fiának ruhát, mivel van szövetem s van dollárom, ő pedig nevel nekem disznót, amit én hazaszállítok Mátyásfüldre, mert heten voltunk testvérek és 45-ben akinek napraforgó olaja volt, az már megélt; akinek disznója volt az már a csúcs volt... Lemegyek disznóvágásra és érdeklődöm a falu erkölceiről. Elmondják s én el szoktam mondani lelkigyakorlatokon a mai tizen- és húszéveseknek – hiszik is meg nem is. Legény a lánnyal sétálhat vasárnap délután litánia utántól sötétedés előttig a Fő utca ezen a szakaszán inentől idáig, ha azon túlmege, akkor „k”. Legény a leányt hét közben is meglátogathatja kedden és csütörtökön munka után, ha a leány fogadja adja s anyja jelenlétében a tisztaszobában egy órára. Utána illendően megköszöni a szíves fogadtatást, s a leányzó kikísérheti őt a kiskapuhoz. Ha egy percen belül nem érkezik vissza, akkor az anyja mege segíteni búcsúzkodni. Ez még a kultúra. Ami utána következik, annak az eredménye az, hogy a magyar nemzet termékenységi rátája 1,2 – ez annyit jelent, hogy 2020-ra a beiskolázott gyerekek többsége már lovári nyelven is tud beszélni. Ennek a következménye az, hogy 2050-re messzemenő többségben lesznek hazánkban a lovári nyelven beszélők és akik magyarul akarnak beszélni az ötvenes és a hatvanas években, jól gondolják mege, hogy hol szólnak mege, mert ha például Nyitrán nyitják ki a szájukat, kaphatnak egy pofont érte vagy ha Marosvásárhelyen, akkor Sütő András elveszítheti a fél szemét. Nem magyar specialitás ez. Tanulmányoztam a kérdést; egész Európában 1,2 – 1,25 körül van a termékenységi ráta, kivéve Franciaországot. Ott 1,9, ami még mindig nem elegendő a társadalom fennmaradásához, de Franciaországba véletlenül beköltözött közben tíz millió mohamedán arab.

Mi az élet célja?

Mondhatom profánul is mege nem profánul. Profánul az, hogy továbbadjuk az életet. Nem profánul, Jézus nyelvén azt mondom, hogy Malkut Jahvé, Isten Királysága; görögül Bazileia tu Theu – Isten Országa. Mi az Isten Országa? Az, amelyikben nincs verekedés, az, amelyikben nekem nincsen több, mint neked, és amikor nem parancsolgat nekem senki. Hallgatok én az okosabbra, ha akarok. Ez a szolgálatnak, az osztozásnak és az egymást megértésnek a világa. Ezt a világot szolgálni sem az államhatalomban, sem az egyházban nem lehet; mert államhatalom és egyház annyit jelent, hogy vannak az urak és a nem-urak. A középkorban vannak a papok és a nemesek – ezek a personae, aztán a res, a „dolgok”: a föld, marha és a jobbágy. Ezek nem összecserélhetők: ezek egymás halálos ellenségei! Bakócz Tamás a Medicivel szemben megbukik a pápaválasztáson. Hazajön és a Kelet Pátriárkája címet adományozza neki a Medici, hogy kiengesztelje a vereségért. Ő mege szól Dózsa Györgynek, hogy hatalmas sereget gyűjtsön a török veszedelem ellen. Összegyűjti Dózsa a

hatalmas sereget, de annak nem a török az ellensége, hanem a nemesek és a papok luxuspalotáit, a reneszánsz csodáit dűlják fel és teszik a földdel egyenlővé – mindaddig, amíg a nádor le nem veri őt is. A paraszttal sült Dózsa-húst etetnek Temesváron... és így érthető, hogy II. Lajos magyar király tudomást szerez arról, hogy kétszáz ezer embert hoz ezer kilométer távolságról a Szolimán – kétszáz ezer embert! Burgio pápai követ jelentése szerint húszezer magyar vértanú várja a kétszáz ezret. 4 millió volt az ország lakossága! Ebből fele férfi: 2 millió. Ennek fele kardot tud forgatni: 1 millió. Hát ha az egymillió férfi szablyát kap – török elleni szablyát – Szolimán el se indul a maga kétszáz ezerrel ezer kilométeren keresztül. De nem lehetett a jobbagynak szablyát adni a kezébe, mert neki nem a török volt az ellensége; a törökkel neki semmi baja nem volt. Azokkal volt baja, akik a marhával és a földdel egy szinten kezelték.

Amíg ezek a kategóriák érvényesülnek, addig állandóan belefutok a kultusz-kultúra-civilizációba és az elhalásba. Itt jön a négy-öt magyar... ez az a jézusi találmány, amely nem jutott eszébe sem Buddhának, sem Lao-ce-nek, sem Szókratésznek, se Tolsztojnak, se Gandhinak, se Dosztojevszkijnek – akik szintén tudták azt, amit Jézus tudott – hogy ezt a tudást hogyan lehet továbbadni. Hogyan lehet továbbadni akkor, amikor a jézusi mondanivalóért három esztendőn belül az a jutalom, hogy a főpap, Kaifás azt mondja: méltó a halálra; a Szinhedrion 72 tagja azt mondja, igen, Nikodémus se tiltakozik, se Arimathei József és Pilátus „kényszerül” keresztre feszíttetni. Akkor, amikor Szókratésznek ki kell innia a méregpoharat – ez ellen az egyetlen védekezés, ha „négy-öt magyar összehajol”. S amikor Jézus kijön a pusztából és a negyven napos böjtje alatt megérti azt, hogy tiszta sátáni dolog uralkodni és nagynak lenni és gazdagnak lenni és meg tudja fogalmazni, hogy „jaj nektek, gazdagok” és boldogok a szegények. Azonban az nem elég, ha ezt én tudom, hanem egy kisközösséggel is közölnöm kell.

A jézusi kisközösség személyenként épül fel. Valamiféle kisközösséget Keresztelő Szent János is létrehozott: az volt a dolguk, hogy kereszteljenek. Azokat kereszteljük, akik bűnbánatot tartanak, mert ha bűnbánatot tart az ember, akkor a zsidók istene elküldi a zsidók számára a Messiást, aki kitakarítja a rómaiaktól Zsidóországot. Amikor Mahaira várába fogságba kerül Keresztelő János, üzen Jézusnak: Te vagy-e az eljövendő vagy mást várjunk? Én, a te előhírnököd, a te küldötted itt várom, hogy lefejezzenek! Hát miféle messiás vagy te, ha még mindig nem csinálod a dolgodat?! S Jézus azt válaszolja: /Dehogynem,/ a szegényeknek hirdetem az örömhírt.

/ez egy kicsit zavaros: /

A megoldás a szegényeknek, nem az uraknak: boldog, aki nem botránkozik meg – de Keresztelő János úgy halt meg, hogy megbotránkozott Jézusban. Keresztelő János két tanítványa, János és András, Zebedeus fiai ott vannak a Jordán partján, amikor Keresztelő János azt mondja Jézusról, hogy „íme, az Isten báránya” – ennek utána megyünk, mondják, saszéznak a homokban, Jézus észreveszi, hogy követik, hátrafordul: Mit akartok? Azt mondják neki: Mester, hol laksz? – Gyertek, megmutatom. – S aznap nála maradtak. Délután négy órakor volt a találkozó s aznap 12-ig tarthatott a hosszú beszélgetés. Nincsen jegyzőkönyvem róla, de ha János és András is ugyanolyan hülye zsidó nacionalisták voltak, mint amilyen hülye magyar nacionalistának születtem én – aki 42-ben boldogan mentem volna ki ezredlelkésznek a Donhoz, hogy megvédjem a hazát és visszaszerezzük Trianont – hát akkor azt kellett Jézusnak elmondania: Ide figyeljetek gyerekek, attól, hogy itt vannak a rómaiak nem lehet az asszonyt ölelni? Attól, hogy itt vannak nem lehet gyerekeket nevelni?

Mit akartok? Ők is örülnek ha gyerekeket neveltek, mert több lesz az adófizető. Gondolkodjatok!

Ennek a beszélgetésnek olyan nagy lesz a hatása, hogy András hozza a testvérét, Pétert, János is hozza testvérét, Jakabot és „kézről kézre” hozzák a haverjaikat. Végül is a Jézussal együtt tizenhárom fős csapat úgy áll össze, hogy beveszik a féltestvéreiket is, mert József halála után a József után következő fiú, Alfeus veszi el Máriát és attól származik a kisebbik Jakab, József, Júdás, Simon és Tádé. Családi vállalkozás – meg a Keresztelő Jánostól szerzett tanítványokból és azok barátaiból áll össze a Tizenhárom. Mi az, ami itt létrejön? Valami nagyon életes képet kellene rajzolnom erről a vállalkozásról még mielőtt meghalok. Tudunk ilyesmiket: váltás ruhát ne vigyetek magatokkal; sarut ne vigyetek magatokkal; erszényt ne vigyetek magatokkal! – képzeljük el, hogy most elmegyünk valahová. Ahhoz, hogy mi élni tudjunk... tegnap jöttem meg Visnyeszéplakról, volt egy hatalmas csomagom, amit az autóba beraktunk – ezek meg? „, Mindig csak gyalogolt, hintója sosem volt” és nem volt kofferja, váltás ruhája, se gatyája... hogy volt ez? Voltak asszonyok, akik kísérték őket. Nem voltak egészen fehérnép nélkül: Mária Magdolna, Salome, Jakabnak-Jánosnak az anyja, Zsuzsanna – ezeket név szerint is ismerjük. Valami hallatlan egyszerűségben éltek. „Azt egyétek, amit elibétek raknak – a kézrátételes gyógyítás ellenében. Ez volt az első közösség. S még egy nagyon fontos: Jézusnak egyetlen vallási cselekménye sem volt. Ő nem keresztelt senkit. A Keresztelő Jánostól átvett tanítványok még kereszteltek – Jézus már nem. Az egész jézusi életalakításnak egyetlen „templomosdija” van: egy magánháiban elfogyasztja a zsidók húsvéti báránylakomáját – ezt is mint vallásos zsidó, akit körülmetéltek a nyolcadik napon és mint aki időnként felmegy a templomba, mint a 12 éves Jézus és mint aki – ha eljön a Pászkának – meg teszi a húsvéti sült bárányt keserű füvekkel, kovásztalan kenyérral, szőlőből préselt ünnepi boritallal. Jóllaknak. S akkor jön Jézus egyetlen kultikus cselekvése. Vesz egy darab kenyeret és azt mondja, hogy „ez az én testem, amelyiket én odaadok értetek”. S megfogja a poharat: „Ez az én vérem, vegyétek és igyatok belőle mindnyájan – ez az, ami kiontatik értetek és mindenkiért. Ezt tegyétek az én emlékezetemre!” Nos, ebből a legjelentősebb, hogy „az én emlékezetemre” – hogy el ne felejtsetek azt, hogy mire tanítottalak benneteket! Hát nem arra a hülyeségre, amire az egész kultusz, kultúra és civilizációs folyamat épül – hanem az Isten Országát tanítottam nektek! Nektek, akik tanítványok vagytok. Ez a „tanítvány” (mathétész) szó vagy kétszázötvenszer fordul elő az evangéliumokban, az Apostolok cselekedeteiben még egy párszor, Pálnál már egyetlen egyszer sem. Itt van az, ami Jézusnak olyan sajátossága, ami szinte mindenki fölé rakja: Meg lehetett bírálni Őt. A farizeusok megbotránkoztak azon, amit mondott. „Mostantól kezdve az Emberfiának emberek kezébe kell adni.” „Nem történhetik ez Veled, Uram!” – mondja Péter. „Te Sátán!” – így Ő. Vitázik. Ezzel szemben a vallástörténet egészen mást mutat: Egyetlen az okos, én. Én vagyok a tévedhetetlen, s ha hozzám akartok tartozni, akkor azt mondjátok, amit én, különben elégetlek benneteket máglyán – mert rendnek kell lenni. Ugyanúgy, mint az államhatalomban. Szent Istvánnak vagy szolgálatsz, vagy kiirtom az összes törzsfőt. Mert központi hatalmat csak a teljes engedelmesség alapján lehet létrehozni; nem lehet a vallásban központi hatalmat, rendet teremteni, hogy ne össze-vissza beszéljenek minden templomban, azt, amit akarnak! Magnetofonkészülékek nélkül is biztosítva van a szín...nagyszerű katolikus szöveg. Tizennégy félév teológiája alatt eljutsz oda, hogy nem a másik ötezer vallásnak a szövege az igaz, hanem egyes egyedül a miénk.

A kisközösség sorsa a kétezer esztendőben...?

Az első nemzedékben megbukott! Mi a tanítványok utolsó kérdése Jézushoz mennybemenetele előtt? Hát a legfontosabb: Mostanában állítod-e helyre Izrael számára a

királyságot? – Nem. Se mostanában, se máskor. Ha most kétezer esztendő után helyreállítják, akkor egyelőre hatmillió palesztin halott már biztosítva van, s még a duplája jön. Nem állít helyre az Isten semmiféle királyságot. Isten Országát csinál. Úgy hogy Jézus úgy mehetett föl a mennybe az Atyához, hogy letette a záróvizsgát, amelyen teljességgel elbukott – nemcsak Ő, hanem a Tanár Úr is... Ha ez volt az utolsó kérdés, hogy „Mostanában állítod-e helyre Izrael számára a királyságot?” – ez annyit jelentett, hogy semmit se értettek meg. Ennek messzemenő következményei támadnak. Az egyik az, hogy: Üdvözítsed Isten az embert! – Rendben van, el van intézve. – Nincsen elintézve semmi! Jézus három esztendőt áldozott az életéből és ezekből a hülyegyerekekből nem tudott jézusi gondolkodású embereket nevelni, mert ahhoz... amikor én az Imrével találkoztam hatvankilencben, akkor már mögöttem volt 45-től 69-ig huszonöt esztendő és 69-től mostanáig is eltelt már újabb negyven esztendő... és ma is egyenként kell az embereket megnyerni, hogy ülünk le már gondolkodni!

Az életemben van hat üres esztendő. Amikor 90-ben visszakapom az útlevelemet, bejárom a világot, nyugati irányban. Eljutok a Csendes Óceánig. Tapsolnak, hogy /mi, a Bokor/ milyen derék gyerekek vagyunk, hogy nem katonáskodtunk a Szovjetúnióknak, hogy hirdettük az Evangéliumot. Lelkigyakorlatot is tartok nekik, de egyetlen kisközösséget sem tudtam formálni. A nyugati keresztény „konferenciázó keresztény”. Egy évben akár több alkalommal is rászánnak egy hétvégét arra, hogy megállapítsák azt, hogy mekkora marhaság a celibátus, mekkora marhaság az, hogy a nők nem szentelhetők pappá – és hogy mekkora hülyék ülnek ott Rómában. Kontesztálnak. De Jézusnak nem ezek voltak a témái, hogy a Kaifás mit csinál – Nektek mit kell csinálnotok! Ha valaki arra szánja magát, hogy végiggondolja azt, hogy nekünk mit kell csinálni – ebből mindig Golgota lesz. Abból csak háború lesz, mikor én tudom, hogy a Gyurcsánynak nem azt kell csinálni és kimegyek a Kossuth térre. De ha én azon spekulálok, hogy mit kell nekem csinálni – és például Visnyeszéplak jön ki belőle – az sokkal veszedelmesebb foglalkozás. Valami mást kell csinálni és ennek a valami másnak két feltétele van: a tartalom és a forma. A tartalom az, hogy nem verekszünk, nem vagyunk gazdagabbak, mint a másik, nem parancsolgatunk, s hogy nem én vagyok egyedül az okos. Van közösségem, amelyikben ül még olyan, aki 1951-ben került be a közösségbe és nem mondja, hogy „meddig kell még a Gyurka bátyám lábainál ülni?” – mert nem kell a lábainál ülni; olyan hülyét csinálhatnak belőlem, amilyent akarnak. Csinálnak is! Időnként kapdosom a fejemet. Egy húszéves megkérdezi, hogy „Gyurka bácsi, milyen érzés az, amikor tizenhárman ülnek össze és tizenketten leszavaznak?” Hát nem jó, de hát én nem tudtok mást mondani mint amit én belül hallok, ti pedig nem tudtok mást mondani mint amit ti belül hallotok.

Közelmúlt és ma...?

Egy biztos: a zsidókereszténységnek az első század végére vége van. 92-ben jamniai zsinat kiközösíti azokat a zsidókat, akik a jézusi közösségbe járnak. „Az Isten törölje ki őket az élet könyvéből!” és – nem tudom most szóról szóra idézni – erről a pimasz fajzatról a legkeményebb kifejezésekkel – úgy, ahogy ma a Jehova Tanúiról sem nyilatkozik a Katolikus Egyház – nyilatkozik. És egyetlen evangéliumi szöveg sem maradt fenn zsidó nyelven! Apokrifnak hívják az Újszövetségbe be nem került anyagot, de ezek közt nem maradt fenn zsidó. Pál számára a legnagyobb megpróbáltatást az jelenti, hogy amikor a harmadik missziós útján Antiochiából Efezus felé gyalogol ezer kilométeren keresztül, megjelenik Efezusban – az Aquila és Priscilla nevű Pál-tanítványokra bízott gyülekezetben – Apolló. Ez az Apolló – nem lehet tudni, kitől – Alexandriában értesül Jézusról – és semmit sem tud a páli tanításról! Az első korinthusi levél első négy fejezete Apollóval vitatkozik. Pál kétségbeesetten veszi

tudomásul, hogy Korintusban, ahol minden дума elkel, mert az az Ókor Párizsa, megszűnik az ő korábbi egyetlen vezércsillag-szerepe. Hát meg van osztva a Krisztus? Mert az egyik azt mondja, ő Pálé, a másik azt mondja Péteré, a harmadik Apollóé, a negyedik Jézusé – nem! Krisztus egyetlen egy. Itt, ebben az első négy fejezetben hat reá az Apolló dumája és olyan gyönyörű jézusi szövegeket mond, amelyeket nagyon gyorsan elfelejt. Mindezt azért mondom, mert a tizenkettő mégiscsak csinált valamit.

Az Ókor három legnagyobb városa Antiochia – ez Pálnak a kirepítő fészke, Alexandria és Róma, a harmadik. Alexandriában mérhetetlenül több zsidó él mint Antiochiában. Apolló ennek az Alexandriában támadt zsidókereszténységnek a képviselője, amely Páltól teljesen érintetlenül mondja azt, amit valamelyik apostol, nem tudjuk, hogy ki – talán Márk? Nem tudom – hirdetett nekik. Pál mondhatja a Római levélben azt, hogy minden hatalom Istentől van; ennek következtében a császár hatalma is Istentől van (Rom 13). Ő az Isten kardja a jók megjutalmazására és a gonoszok megbüntetésére. Ennek ellenére a keresztények három századon át tudják, hogy nem lehetnek katonák. A vértanúk tömegét produkálja ez, mert a keresztények nem hajlandók a tömjénszemet az oltárra ejteni, mert ez annyit jelent, hogy a császár is isten. És nem hajlandók a légiókba beállni. Döntő a konstantini fordulat, amikor 313-ban a császár kiadja a milánói türelmi rendeletet. Az utána következő tizenkét esztendőben a püspökök megkapják az összes kiváltságot, amiket csak a császári főtisztviselők élvezhetnek. A posta rendelkezésükre áll, postakocsi használat – fel lehetne sorolni, hogy minden kiváltságot megkapnak. A konstantinápolyi fenéknyaló pátriárka, Euzébiosz üdvözli Konstantint – aki még meg sincs keresztelve – hogy elkövetkezett az Isten Országa, mert Konstantin, a császár immár kereszténnyé lett. Ez a teljesen jézustalan gondolkodás, amely semmit nem ért abból, amit Jézus mondott, tanított és amit elutasított a negyven napi pusztai böjtölése idején: a világi uralmat.

Ekkor elkezdődik a keresztény éra. Ebből a keresztény érából kiemelem az albiakat és a valdiakat, a bogumileket és a patarénusokat, akik mind felfedezik a mégiscsak leírásra került evangéliumok alapján azt, hogy mi az, amit Jézus tanított – és szembekerülnek az egyházzal.

A keresztény misztika koronázatlan királya, Clervaux-i Szent Bernát is messzemenően arra az álláspontra helyezkedik, hogy az albiakkal végezni kell. Fegyverrel! A valdiakkal úgy tolnak ki, hogy azt mondják, hirdethettek, de plebánosi engedéllyel. Igen ám, de a keresztény világ föl van szabdalva: eddig az ösvényig a felvégi, ettől az alvégi pap a plebános – tehát nincsen terület, ahol a valdiak szólhatnak. Ezt alkalmazzák 1982-ben velem szemben is: tóparton, barátom, meg magánlakásban beszélhetsz, de egyházi területen nem. Ekkortól kezdve lobognak fel a máglyák. Mindenkit elégetnek, aki mást mer gondolni, mint amit a római Tanítóhivatal gondol; ugyanígy keleten is, ahol mindenkit elégetnek, aki mást mer gondolni, mint amit a moszkvai pátriárka gondol. Ennek az egész korszaknak a legnagyobb összefoglalása a Dosztojevskij Karamazov testvérekben található, ahol Karamazov Iván elmondja „poémáját” jámbor öccsének, Alekszejnek: a 16. században Jézus újra megtestesül és megjelenik Zaragoza piacán, ahol Torquemada, a zsidóból lett katolikus bíboros mint főinkvizitor jelen van katonáival. Látja, hogy Jézus sikerrel gyógyít, int a katonáknak, azok viszik a börtönbe. A kulcsot pedig kéri és az övébe akasztja. Éjszaka lemegy a börtönbe – s ekkor jön egy harminc oldalas дума, amiben Jézus meg se szólal, csak a Torquemada beszél. Ez a harminc lap összefoglalható abban, hogy „Menj vissza! Az, amit te mondtál nem lehetséges. Ami lehetséges, azt csinálja az Egyház.” Mi az, ami lehetséges? Kultusz, kultúra, civilizáció, elhalás – amibe belebukott a Nagy Sándor-i birodalom, amibe belebukott a Római Birodalom, amelybe belebukott a Nagy Károly-i birodalom...

A mi Kölcheynek volt egy szeniális meglátása. A 16. században Erasmus – aki végre hozzájut a görög szentírási szöveghez és nem Jeromos latin fordításából veszi a tudományát és megírja álnéven (így!) a Balgaság dicséretében azt, amit Jézus tanít – a balgaság, Isten bolondságának a dicséretében – szembekerül Lutherrel. Ez egy külön fejezet, Luther azonnal a szász választófejedelem oltalma alá helyezi magát, ennek következtében a Luthert már nincsen módunk elégetni... Kölchey megállapítása az, hogy a protestantizmus meghosszabbította a középkort, mert Erasmus le akarta zárni azt: vissza Jézushoz! – óvatosan, mert azért ő is el akarta kerülni a máglyát. Ez a 16. században van. A 12. század végén támad valaki, aki szintén nem ír le egyetlen sort sem, ahogy Jézus sem írt le egy бүdös sort sem és ahogy Szókratész se írt le egy бүdös sort sem – mert minek leírni azt, ami nyilvánvaló? Az Isten minden egyes emberbe beléplántálta a lelkiismeretet, hogy jónak kell lenni, nem csinálni másnak, amit nem akarsz magadnak – Ferenc tudja ezt. Hamar elég, 42 éves korában már halott, pedig készül a káptalanra az Illés testvér ellen, aki azt mondja, hogy „mi ugyanolyan szerzetesek akarunk lenni, mint a régiek” – nagybirtokosok. Mert a szent királyok mit csinálnak? Adják a százezer holdat az esztergomi érseknek, a veszprémi püspöknek, a kalocsai érseknek, a Márton hegyi apátnak – földet, marhát, jobbágyot. Ezek a szent királyi tevékenységek... Ferenc pedig odamegy a pápa elé s letérdepel és kinyújtja a kezét, hogy semmit sem tud csinálni, felmondja a pápának a Hegyibeszédet a Máté evangéliumából, ahogy Zefirelli nagyszerűen megörökítette. S az Egyház szeniális: Ferenc halála után az ő szövegét követő tanítványait mind elégetik és az Illés testvér vonala megy tovább és a ferencesek is szépen besimulnak a kereszténységbe. Kálvin is: Szervét Mihályt elégeti a máglyán. Szervét Mihály kitalálja azt a hülyeséget, hogy ez a Jézus nem is volt Isten. Hátha nincsen Szentháromság. Hátha Jézus csak egy marha rendes ember volt... na, így nem lehet életben maradni! Ekkora dogmatikai csúszásokkal! Erről Sütő András írt egy drámát: Csillag a máglyán. Ebből a 16. századból mégis meg kell említenem valamit magyar vonatkozásai és Bokor-vonatkozásai miatt.

A német reformációt csinálja Luther. A francia reformációt csinálja Kálvin (Genf) és a svájci reformációt csinálja Zwingli (Zürich). Ebből a zwingliánus reformációból születnek meg magyar nyelven a habánok. Arnold Huttert 1526-ban, a Mohácsi Csata évében az innsbrucki székesegyház előtt épített hatalmas máglyán elégeti a pápa és V. Károly császár szövetségi ereje. Ez a zwingliánus ág Tirolban rájön arra, hogy aki keresztény, az nem katonáskodhat, aki keresztény, annak nincsen magántulajdona, aki keresztény, az jézusi közösségben él. Ezeknek a tiroliaknak a császári sereg elől azonnal menekülniük kell. Eljutnak Morvaországba, ahol a morva örgróf azt mondja, hogy nem kell katonáskodnotok, úgy gazdálkodtok a földön, ahogy akartok, ha nekem az adót fizetitek. V. Károly császár azonban szól a morva örgrófnak, hogy ezeket az eretnekeket zavarja el. Erre azok mit csinálnak? Átúsznak az ezeréves magyar határt jelentő Morván és máris a Felvidéken találják magukat. Kifejlesztik a habán fajanszművészetet, a habán ötvösművészetet és eljutnak Erdélybe is Alvincra. És élnek békességben, mivel a Felvidéken a király az úr, itt Thököly és nincsen belőle zúr, nem akarja elégetni őket senki, Alvincen se akarja őket az erdélyi fejedelem elégetni, de Buda felszabadítása után a jezsuiták azt mondják Mária Teréziának, hogy nem lehet túrni ezeket az eretnekeket tovább. A férfiakat elviszik a dévai várbörtönbe, a gyerekeket pedig katolikus intézetekbe rakják be. Az utolsó maradék Mária Terézia uralkodása alatt közel negyven fokban a Fogarasi havasokon át kimenekül az országból és Bukarestbe megy. Bukarestben ott vannak Nagy Katalin cárnő követői és előttük mondják el a török vazallus havasalföldi vajdának, hogy mi a baj velük. Erre azt mondja Katalin cárnő követsége, hogy nálunk nem kell katonáskodnotok, nálunk nincsen kötelező katonai szolgálat; hogy vagyunk közösségben éltek az bennünket nem érdekel, a lényeges csak az, hogy fizessétek az adót. És száz évig ott élnek a habánok. A habán szó abból ered, hogy

„haushabe”-nak (házat birtoklás) mondták a faluközösségeiket. Ez így van a 19. század végéig, amikor is Tolsztoj idejében bevezetik a kötelező katonai szolgálatot Oroszországban is. Nem verbuválás alapján megy tovább: mégiscsak katonáskodni kell. Ekkor kimenekülnek Amerikába. S ekkor kiált nagyot a jézusi Tolsztoj, hogy ilyen disznóság még a Szent Oroszország történetében nem volt, hogy az embereket gyilkosságra kényszerítik.

Az Első Világháború idején keresztények és szocialisták találkoznak abban a gondolatban, hogy német keresztény nem lö franciá keresztényre; német szervezett munkás nem lö franciá szervezett munkásra – de bevonulnak és lőnek. Ennek a keserű tapasztalatnak az erejében egy ezernyelcsáznyolcvanas években megszülető Arnold a barátaival létrehozza a Bruderhof nevű közösséget. Ennek az alapító nemzedéknek az életben levő tagjai tíz évvel idősebbek tölem. Ezek tapsolnak a Bokornak, amikor 79-ben M. Jóska elkezd a szolgálat megtagadást és utána harminc Bokor-tagot elítélnék; azzal, hogy „magukat a saját püspökeik is elítélik”. És levelet kapok az alapító nemzedéktől, amely üdvözl bennünket, mint akik a 20. század hetvenes éveinek a végén újból fölfedezzük a kereszténységet. Nagyon nagy barátság jön létre, 90-ben az alapító nemzedékből Hans Meyer 80 éves aggastyánként eljön hozzám Budavárba (Óbudavár) az én egyházból-templomokból kitiltottságom orvoslására épített lelkigyakorlatos házamba. Találkozunk vele és vagy száz Bokor-tag meglátogatja Amerikában meg Angliában az ő házaikat. Én háromszor voltam náluk. Az, amit körülben láttam a legkülönb abból, amit jézusnak ismerem a kereszténységben. Harmadik utam alkalmával – ez vagy öt éve volt – együtt dolgoztam velük egy hetet. Egy bútorgyárunk van; kétszáz fős közösségekben élnek a világ különböző pontjain, de ez mind ennek a bútorgyárnak a bedolgozó részlege. Ha tudtam volna elhoztam volna egy játék kocsit, aminek az egyik alkatelemét én is gyártottam... Ez külön ügy – az is, hogy mintegy száz Bokor-tag meglátogatta őket és egy sem maradt ott, én sem. De én azt mondhatom, hogy nekem van közösségem, mert piarista vagyok. De más se maradt ott; s ami még nagyobb disznóság: nem csináltuk meg a mintáját. Ma erős Bokor-kedélyeket hangolok magam ellen, amikor – így mondom, többes szám első személyben – szövegeljük a jézusit, de Jézus nem szövegelte a jézusit, hanem csinálta a jézusit! – Mecsoda különbség, mondják ezt a Dob utcában...

Közelmúlt és ma?...

Hogy mégis mondjak valami pozitívát is itt, ebben az országban... Amikor a visnyeszéplakiakat megismertem, akkor újraéledtem. Ezeknek az embereknek van Istenük, az biztos: egyháztól erősen befolyásolt és egyháztól nem befolyásolt istenképük – ez nem egységes. Ami őket összetartja az az, hogy visszamennek a kultusz korába. Intelligens emberek, de az egyik rackajuhot tenyészt, a másik hucul lovakat, amelyeneken bejöttünk a Vereckei hágón át a Kárpát-medencébe, őshonos gyümölcsfákat a harmadik, a negyedik méhészkedik, az ötödik fát farag. Nőt farmerben látni nem lehet, mind szoknyát hordanak, kendőjük van; nem járnak fodráshoz se a férfiak, se a nők; nem készítik ki magukat; s M. Piroskának a harmincas évei végén van hat apró, gyönyörű gyermeke. Anyukák – újból olyan anyukákat találok, mint amilyen anyukám nekem volt, akinek az volt a dolga, hogy a hét gyereknek meglegyen mindene – a nyolcadik gyereke az apám volt, akivel veszekedett, hogy nem tud kijönni ebből; mire apám: Se lopni, se betörni nem vagyok hajlandó, ezt kell beosztani. Együtt éltünk: hét gyerek, két szülő és két nagymama és anyuka hatvan deka húst vett vasárnap és még egy hétköznapi és azt tizenegy felé vágta, mindenkinek jutott öt deka. S elég volt. A többi napokon pedig pirított hagymából csinált húspótlót a babfőzelékre vagy sárgaborsó főzelékre. Szóval anyukák vannak és az apukák nem járnak el dolgozni, mert Visnyeszéplak nem falu, hanem „szer”, ami annyit jelent, hogy minden házhoz tartozik két-három hektár föld és keményen dolgoznak ott reggeltől estig. Négyhetente ott töltök egy hetet

vagy egy pár napot. Miközben az olyan „szövegelő körösztyények” – mint amilyenek én a Bokrot kezdem látni – fogynak, ők 91-ben kezdték, két ember – s most száz fölött van a számuk.

Hát ez lenne „a kereszténység szerepe régen, a közelmúltban és ma”...

M. I.: Elgondolkoztató és zavarba ejtő, hogy hogyan volt lehetséges ekkora gondolati váltás az után, hogy a jézusi üzenet ilyen hatalmas erővel robbant be a világba? Hogy tűnhetett el szinte nyomtalanul, hogy aztán Pál kapja fel, aki sajátosan átértelmezte és akinek a nyomdokain végül is eljutottunk a fogyasztói társadalomba? Hogy lehet, hogy hallatlanra vesszük ma is, amit Jézus tanított? Hogy a páli tanítás határozza meg Európa – sőt, némi túlzással: az egész világ – kultúrtörténetét és gondolkodásmódját?

B. Gy.: Ez a gondolat engemet is gyötör. De kénytelen vagyok megállapítani, hogy az Istennek az a gondolata, amit Jézus megfogalmazott – ha Isten Fia Jézus, ha nem; nem döntöm el (G. Bandival nem vitázom, mert csak hihetek ebben is, meg abban is) – ez a gondolat az ember bölcsőjébe bele van rakva. Nincsen olyan szülő, aki ne azt kívánná a gyerekeitől, hogy legyen jó, hogy neki engedelmeskedjék. Nos, a civilizációs fázisban a gyerek mondja meg a szülőjének, hogy mi a jó neki. – M. Laci a Bokor-táborban előadást tart arról, hogy próbálja az ötgyerekes családapa megérteni azt, hogy a gyereke miért nem akarja azt, amit ő akar. Na, ez nem fordulhat elő a kultusz és a kultúra idején. Mert én nem mertem kimondani, de még kigondolni sem – a kigondolásért még nem járt semmi, de ha kimondtam volna, akkora két csárdás pofont kaptam volna apámtól – s ennek következtében lettem emberré. – Ja, miután leérettségiztem, akkor én már mindent tudtam; nekem odahaza többé nem dumálnak! Ha nem megyek el piaristának, akkor is elmegyek hazulról és kérek a piarista igazgatótól valami gróf-gyereket, akit nevelek – úgy, ahogy Gyulai Pál meg mások is neveltek: kaptak kosztot, ágyat meg valami zsebpénzt. Az egyik mellékterméke ennek az 1,2-es rátának, hogy szegény szülők kapkodják a fejüket, hogy megvegyék azt, amit a gyerekük akar. Borzasztó történeteket tudnék mondani, ahogy a gyerekek határozzák meg a szülőknek az életét, amit tulajdonképpen nem is csodálok, mert az apa is és az anya is reggeltől távol van – nem is tudom, hogy ki neveli a gyereket, akinek személyiségi jogai vannak, őt nem lehet megpofozni se az iskolában, se odahaza – ez egy elpusztuló világ.

És a jézusi újra és újra fölbukkan, mert benne van a bölcsőben. Az ember tudja azt, hogy jónak kell lenni – mindaddig, amíg el nem következik a civilizációs fázis, amelyben mi magyarázunk a szüleinknek és akkor fekszünk le és azzal, akivel akarunk, házasság nélkül, a nagylétai normát lehányva.

Elhoztam egy verset, Arany János írta 1850 szeptemberében. Arany János számomra egyike a legjézusibb embereknek. A Petőfi-féle barátság belevitte őt a forradalomba és két hétre ő is bevonul – lementek Szalontára segíteni a honvédek oldalán álló aradi vár védelmét. Szalontai barátai mindenáron azt akarták, hogy legyen ő is tiszt – nem, ő csak közlegény maradt. 1850 március 15-én ír Arany János egy verset, aminek ez a címe: Évnapra. 49 október és 50 március között eltelt hat hónap...

Olyan ez, mint a VI. Pál, a „Hamlet-pápa” – azt se tudja, hogy fiú-e vagy leány. Örüljön, hogy van „Talpra magyar, hí a haza!” – vagy örüljön meg miatta, mint Széchenyi, hogy ez a hülye Kossuth mit csinál?! Elbánhatott a Görgey segítségével a császári hadsereggel, de Napoleon leverése után 1815-ben a monarchák Szent Szövetséget rendeltek – tehát Paskievics eljön a kétszázezerrel... s Görgey mit tehet mást? Csináljon még negyvenötezer magyar vértanút? S leteszi a fegyvert. Erről az egész problematikáról szól az, amit megint hat

hónappal később ír: Gondolatok a Békekongresszus felől. A Békekongresszust a mormonkeresztények csinálják; mert hát mégiscsak disznóság az, hogy mit csinálunk mi itt e földön...

Úgy képzelem, hogy ha fölmegegyek halálom után a mennyországba, akkor ott Jézus ezt a verset olvasgatja...

A Hiszekegy az Istent mindenhatónak mondja. – Nem! Az Isten mindent-adó: mindent ad, amit tud. Te pedig csinálsz vele azt amit te tudsz, én meg csinállok vele azt amit én tudok. Azt fogom mondani nekik odafönn, hogy ez tellett tőlem. Nem tudtam megváltoztatni a világot. Hiába mondja nekem N. Attila barátom, hogy „a keresztény kor után következik a Bokor” – nem következik. Egyelőre nem látom, hogy nem következik be az, amiről ez vergődik, hogy elborít mindent, mint a tenger fövénye – mert a Bokor is tele van már karrier-nővel. Ki akar anyuka lenni? Van – de félek, hogy ujjal mutogatnak rá. Lehet, hogy az Istent ez is kielégíti – nem tudom, mert még nem voltam Isten... Tudja azt, hogy ennyi lehetséges. Ha szabadságot adott, ha eljut valaki odáig, hogy ki tudja mondani, hogy „én” és tud gondolkodni és tudja azt, hogy az Isten gyermeke s tudja azt, hogy ezt meg ezt kell megvalósítani – hát Torquemadának van igaza: amit Jézus akart, az nem megvalósítható. Ami megvalósítható, azt csinálja az egyház. – Hát nekem nem kell az, amit az egyház csinál. Ezt a disznóságot, hogy Jézus nevében összeállok az urakkal, akik megosztják velem a milliárdjaikat – neem... amikor hajléktalanok vannak az utcán; amikor egy egész nemzet leszokott a termelésről, amikor mindenki csak árul és abból él, hogy segílyt kap és árulja a globalizált világ termékeit.

Azon kell gondolkodni, hogy személy szerint miért vagyok felelős. Azért kértelek meg téged és Ancsát, hogy ti ministráljatok a kilencvenedik születésnapomon, mert ti jó negyven esztendővel ezelőtt megtettétek azt, ami tőletek tellett. Hogy a gyerekeitek mit csinálnak, azért nem vagytok felelősek. A tizenhat gyermekes K. Náci is azt mondta: „Jó, apa-anya, ti megtettétek ezt, mi majd tesszük azt, amit jónak látunk. – Nem tudom... nem tudom, hogy az Isten meg van-e ezzel elégedve... ha én volnék az Isten, én elégedetlen volnék.

M. I.: Számomra a válasz nagyon egyszerű és egy kicsit optimista. Azt gondolom, hogy az Isten szabadságot adott az embernek, aki ezzel a szabadsággal visszaélt és egy olyan pályára terelte a világtörténelmet, a világ sorsát, ami nagyon rossz irányba viszi. És most, hogy kezdi learatni ennek a keserű gyümölcsseit, az ember talán rádöbben arra, hogy volna egy másik út is és ezen az úton voltak elődei, például a Názáreti Jézus. Lehet, hogy nagyon kevés az időnk, de talán vissza lehet térni arra a másik gondolkodási pályára és ezt a Pál-féle szellemi örökséget vissza lehet szorítani... Én sok jelét látom a világban ennek. Például amikor az emberek rádöbbennek arra, hogy el lehet menni vidékre, ahogy a visnyeszéplakiak vagy Bori lányomék is tették. Minek az erejében történik ez? Hogyan tudnak az emberek lemondani a fogyasztói lét kényelméről, ajándékairól? Én látni vélek egy ébredést – vagy talán inkább egy visszatérést az „ős-emberihez”, amiből magamban is egyre többet fedezek fel. Azt gondolom, hogy az emberiségnek egy rossz korszakát éljük és ennek a vége felé tartunk. Talán érdemes volt megszülni a tíz gyerekünket, mert ők majd egy olyan világot építenek, ami különb ennél a mostaninál. Lehet, hogy csak a vágyaimat vetítem ki, de én a világban számtalan jelét látom annak, hogy a legkülönbözőbb kultúrákban a legkülönbözőbb szinteken és jelenségekben mutatják fel azt az „ős-emberi” értékrendet, életmódot – kultúrát és kultuszt – ami egyedül lehetséges alapja az életnek. Mert ez a mód, ahogy ma élünk egyre inkább ellehetetlenül és pusztulásba visz bennünket. Döbbenetes és érthetetlen számomra az is, hogy egyetlen ember – Szent Pál – zsenialitása (zseniális tévedése?) hogyan terelheti egy sajátos útra a történelmet?

Kell lenni ebben a Pál-jelenségben valaminek, ami mérhetetlenül több is és kevesebb is az emberinél...

Sokszor töprengök azon, hogy az istenségnek van egy sötét arca is. Az emberiség kultúrtörténete és a különféle kultuszok tele vannak gonosz istenekkel, akik (amelyek) az ember elpusztítására törekednek. Ezek hallatlanul sikeresek: Moloch, Szaturnusz és lehetne sorolni más kultuszokat is. Gyerekként megdöbbenett Zichy Mihály óriási festménye, A pusztítás génuszának diadala – a kép zseniális és hátborzongató; rajta kora hatalmasságai ismerhetők fel... Miért vonzzák az ember ezek a történetek és képek? Miért adják oda a gyermekeiket egy gonosz isten nyilvánvalóan képtelen, véres és halálos céljaiért? Van itt valami, amit nem értek. Minden sejtünkbe az van írva, hogy élni kell – erről szól az emberi élet – és az ember ugyanakkor egy „halál-koreográfiát” (Z. József kifejezése) működtet, ami a pusztulás felé visz bennünket. És már a közelében vagyunk... El kell pusztulni temérdek emberi értéknek azért, hogy az emberiség rádöbbenjen, hogy valamikor rossz útra lépett és egy rossz táncot jár – amikor a jó táncot is annyian lejtették előttünk, Buddha, Jézus, Lao-ce és mások; ma is egy Gandhi, egy Dosztojevszkij – akik lényegében kortársaink – sulykolják belénk ennek az üzenetnek a valóságát és jelenőségét. Mikor tér észre az ember? Mikor üt a homlokára, hogy ácsi, itt rossz úton járunk! Bennem él egy nagy várakozás; remélem, hogy ez az új ébredés megtörténik és emberek tömegei jönnek rá, hogy van más út, van kiút... Visnyeszéplak és a hasonló kezdeményezések számomra nagyon biztatóak, mert az ott élők ösztönösen megérik – talán végig sem gondolva mindezeket, tudják – hogy az életnek van egy lehetséges menete itt és ott, ilyen vagy olyan adottságok között, amelyeket meg kell ragadni és szembe kell szállni az akadályokkal és életteret kell teremteni és folytatni kell az életet. Én ebben nagyon hiszek és azt gondolom, hogy még nem késő cselekedni. Lehet, hogy a világban sok minden elpusztul – a fehér civilizáció biztosan; a kérdés az, hogy mi jön helyette? És hogy tudunk-e egy jézusi kultuszt és kultúrát felépíteni...

B. Gy.: Egy Ady-vers jut eszembe: Hiszek hitetlenül Istenben. Ha tudok, napi tizenhat órát azért dolgozom – számítógép előtt és kisközösségekben, meg személyes beszélgetésekben – hogy ne hagyjuk már! Ne adjuk fel! De egyszerűen nem vehetem tudatlanra azt, amit tapasztalok: hogy egymás után tűnnek el a civilizációk. A görög kultúrából lett a Kelet-római Birodalom. S a pátriárka minden hite ellenére a Herczeg Ferenc Bizáncában Konstantin, az utolsó konstantinápolyi császár azt mondja: „Jó, elvonulok. De hol van az a hajóhad, amit rendelkezésemre bocsátotok?” És a török követ azt mondja neki: „Egy sajka ring a Márvány-tengeren, az elég nagy minden népednek, tiszteletreméltó Konstantin.” – Mintha nem lett volna Kelet-római Birodalom... Nem tudom, hogy Tarsusban van-e keresztény templom vagy van-e zsinagóga – muszlim mecset van épp elég. Nyugat-római Birodalom? – A romokat nézegethetjük, amikor Rómában járunk. Talán a Spartacus népe? S a vandálok, s a gepidák, s a nyugati gótok és a keleti gótok – a „hoi barbaroi” – veszik át a szerepét. Cézár Galliájából mi van? Rómaiak sincsenek, gallok sem: a frankoké és így tovább... Matematikailag kiszámítható, tudható az, hogy mikor halt meg az utolsó dalmátul beszélő ember, hogy mikor halt meg az utolsó livül beszélő finnugor, mikor halt meg az utolsó vótul beszélő...

2050-ben a parlamenti többség elrendeli a nép nyelvén való oktatást és a szülők a magyar nyelv tanulását választhatják heti két órában, ha olyan hülyék – mert ha nem hülyék, a gyerekük érvényesülése érdekében az angolt fogják választani. Ha nem változtatjuk meg ezt az 1,2-es rátát, akkor semmit sem tudsz csinálni: ennek a civilizációnak vége van. Kivonulhatsz Visnyeszéplakra, eladhatod a pesti lakásodat, bagóért vehetsz ott földet, ahogy a Bokor megvette a Hangyasalját, huszonnyolc hektár földet tizenöt évvel ezelőtt – és senki sem költözött ki. – A semmiben nem tudok reménykedni, csak a valamiben. Azért dolgozok,

hogy a „valami” megszülessék. Istók uccse, még a piaristaságot is szegre akasztanám, hogyha szereznék nekem egy ötvenéves menyecskét, akivel én kimenjek... Ez nem fenntartható.

Jönnek a törökök, akik rommá teszik minden várunkat. Jön negyvenöt, ami a még megmaradt palotákat széjjelszedi – hogy aztán 89-ben az elvtársak az egészet átpasszolják a tőkés világnak. Ezt a teljes lepusztulási folyamatot nem tudom nem látni! Reménykedni abban reménykedhetem, hogyha valaki elkezdene termelni. Almát; kérdezem Z. Pétert, hogy mért hagyod, hogy ennyi alma lehulljon, nem tudod megakadályozni? De igen, de vissza kell állítani a természet rendjét. Amikor huszonöt éve a telket vettem Budaváriban, még nem volt kártevő. E huszonöt év alatt míg ősállapotban volt a kert, addig élt. Amikor kulturállapotba került akkor elkezdődött a romlás. Valami újat kell kezdeni. Ha itt nézzük csak a világot, akkor a cigányok csinálnak majd valamit. A cigánybűnözőkből lesznek az új kultúrát teremtők – azért, mert az élet alaptörvényét – bűnözés ide vagy oda – tudják. Azt is tudják, hogy a vajdára figyelni kell. És azt is tudják, hogy gyerekeket meg csinálni kell, vég nélkül. Mert gyerekcsinálás nélkül nincsen semmi. És ma vallásos és nem vallásos harmincéves nők szaladgálnak, amikor a nőknek a termékenység ideje körülbelül 12 évtől 40 évig tart – 30 éves korukra már 18 évet el...pocsékoltak, s a szüleiknek azt mondják, hogy nyugodtan várjatok még – nos, ennek el kell pusztulnia. Mindent meg kell tenni azért, hogy ne pusztuljon el, de attól, hogy nézzük...? Azt a hangot kell megütni, amellyel kiváltjuk a felháborodást – azt hiszem, én is ki fogom váltani. Mert a Bokor is elindult azon az úton 89-től kezdve, hogy mondjuk a szöveget, de nem csináljuk. Ráálltunk arra, hogy például informatikusként kereshetünk havi egymilliót is. Amikor Visnyeszéplakra eljött egy milliárdos és magyarázni kezdte, hogy a rackajuh tenyésztéséből hogyan lehet milliárdos lenni, akkor egy negyvenéves nő azt mondta: értse meg uram, mi nem akarunk gazdagok lenni; mi anyukák akarunk lenni! Amikor a tizenhét éves fia eljött hozzám és láttam, hogy milyen értelmes gyerek, felhívtam az anyját, hogy beszélgettem a fiúval és azt mondtam, amit Sík Sándor mondott az anyukámnak: Asszonyom, gratulálok a fiához! Más emberfajta születik, ha a városi flaszterről kiviszed őket és pottyantós budira jársz...

M. I.: Bori lányoméék elköltöztek Vindornyalakra – ez egy apró zsákfalu Keszthely és Sümeg közt félúton. És úgy tűnik, hogy ott alapozzák meg az életüket.

B. Gy.: Kikkel együtt?

M. I.: Egyelőre maguk...

B. Gy.: Hát ezt csinálja a Bokor húsz esztendő óta, hogy ez is leköltözik, az is leköltözik – hát ebből így semmi nem lesz. Két család leköltözött Visnyeszéplakra és ma vannak százöten! Abból, hogy M. Laci elköltözött Nótincsre, nem lett semmi. Ez a magában leköltözés...D. Pista magában leköltözik az ország nyugati szélére – semmi. Ez ugyanaz a pápásodási komplexus: nemet mondunk a kisközösségre. Mert ha nemet mondok a kisközösségre, akkor én vagyok az okos – és ezzel Pálnál vagyunk... mert az ő példáján láthatjuk, mi az a baromság, ami még eladható a piacon – amit még megveszünk: leköltözni egyedül, egymagunkban. És akkor onnan küldöm el a gyereket az iskolába, onnan megy az ember dolgozni, aztán hogy a szegény asszony ne unatkozzon elmegey ő is és akkor nincsen anyukája a családnak.

M. I.: Úgy látszik, most tanuljuk meg azt, amit annak idején nem tudtunk megtanulni: Az, amit hagyományosan kisközösségnek élünk meg, egy városi kultúrában született meg – és most, a körülmények nagyarányú változásai folytán újra kell fogalmazni; meg kell találni a

közösségi lét nem-városi formáit. Ehhez semmilyen előzményünk nincsen, ezt most kell feltalálni, kialakítani. Nem gondolod, hogy itt egy keresési, tanulási folyamat is zajlik? D. Pista ezerrel mondja a szövegét és mindenkit csábít Egyházasfalura és tervezi és alapozza a jövőt – a közösség jövőjét is... csak egyelőre itt tart, hogy magában van. Én ezt nem látom lejátszott történetnek; ellenkezőleg, kezdetnek látom és úgy élem meg, hogy az új és folyton változó körülmények között egy újfajta közösségi eszményt, modellt, formát – akár többfélélt is – alakítunk ki. A visnyeszéplaki például az egyik lehetséges modell.

B. Gy.: Azt hiszem, hogy van a jézusi kisközösség-modell és van az egyházmodell – s talán egy harmadik, a remete-modell. A remete-modell példája Bánya falu, ahova az eszmék kitisztázása nélkül lementek „hogya együtt legyünk” és ma él benne négy nyugdíjas – majd eltemetik saját magukat. A visnyeszéplakiak egy más emberfajta, amit a Bokorban nem találok. A Bokorban csupa olyan embert találok, aki maga akar valamit csinálni. Ezek a remeték. Legelőször a gyereke fogja otthagyni és aztán bevonul majd egy szeretetotthonba. A visnyeszéplakiakat meglátogató Bokor-tagok egyike kérdezte, hogy hát mi lesz, ha megöregeszttek? Nagyon nevettek rajta: Hát unokázunk! – Szóval amíg „négy-öt magyar össze nem hajol”, addig nincsen semmi. Azért van Bokor, mert negyvenötben négy-öt magyar összehajolt; azért van Bokor, mert a hatvanas években négy-öt magyar összehajolt. 89 óta csak leépülés van. Megöregeszttek anélkül, hogy a kortársaitok gyerekeiből csináltak volna új csoportot. Hatalmas szakadék van a Bokor történetében 89-től kezdve. Úgy csinálunk, mintha még lennénk... A Bokor-nagytábor? Ezt a hülyeséget csinálja! Ez a konferenciázás, ezt csinálja az egész nyugati világ, amelyik éppúgy halálra van szánva mint mi.

M. I.: Egy „negatív remény” van bennem: a városi élet fokozódó ellehetetlenülése, tönkremenése ki fogja kényszeríteni a vidékre költözést... ahol pedig csak úgy lehet megélni, ahogy a visnyeszéplakiak: együttműködéssel termelő közösségben, szellemi közösségben, spirituális közösségben. Ezt talán a keserűség mondatja velem, de lehet, hogy ennek van realitása: Ma már világosan látszanak a fogyasztói lét végső határai, szinte dátum szerint meg lehet mondani, hogy mikor ér véget itt vagy ott. Még lehet vidéken olcsón birtokot venni.

B. Gy.: Ha jól értem, azt mondd, hogy a helyzet fog belőlünk kikényszeríteni valamit.

M. I.: Igen, ez a végső reményem.

B. Gy.: Ha a kandi jövőbe nézek, akkor a helyzet az, hogy az lesz a forint vásárlóértéke, amibe a bankjegy előállításuk kerül; nem kapsz érte semmit. Ezt megértem már egyszer 45-ben. Ebben a kényszerhelyzetben, amikor már semminek nincsen értéke, a helyzet fog engem kényszeríteni? Nem tudok rá példát. Valami megújulás támad a helyzet kényszerítéséből – ez majdnem olyan, hogy majd eljön Jézus és rendet csinál. Ezt bőven hallom.

Itt van előttünk a visnyeszéplakiak példája. Nem tudok másról. Otthagyják a várost. Eladják a lakásukat. Lemennek vidékre, hogy csak anyukák legyenek; hogy parasztok legyenek. Az általános iskola alsó tagozatára van egy összesített osztály, amit O. Mária tart a kezében; a felső tagozatosok óránként más házba járnak órára; itt ez ért hozzá, ott az. Olyan színvonalas a képzés, hogy Kaposváron mindig a visnyeszéplaki gyerekek nyerik meg a megyei pályázatokat. Amikor 14 évesek lesznek és befejezik az általános iskolát, elmennek szakmát tanulni és hétvégén jönnek haza. Molnár V. Józsi bácsira hivatkoznak, hogy egyetemista korukban ő volt az az ember, aki erre őket rávette. Sarumegoldó templomi tisztelettel néznek Molnár V. Józsiira, eljött hozzám, beszélgettünk egymással. Kiváló volt minden, amit mondott csak elfelejtette, hogy nem konferenciát tart; nem volt kíváncsi arra,

hogy én mit gondolok. Csak áradt, mint a Pál... Jézus kíváncsi volt arra, hogy ezek a kölykök – a tanítványok – mit mondanak: kiszedte belőlük a kritikát. És amit O. Józsi mondott a kilencvenedik születésnapomon: Gyurka bácsi, azt szeretném, ha vitatkoznánk Veled. Nem vitatkoznak velem – én meg süketnéma intézetnek mondom a saját rendemet ennek következtében.

/?/

Ha nincsen helyzetfelmérés, ha nincsen világos helyzet-látás, ha nem ebből születik meg a tennivaló, hanem csak úgy kiszaladunk egy faluba, abba elpusztul a Bokor. Visnyeszéplak nem; húsz év alatt megnőtt, megötvenszerezte magát...

M.I.: Kedves Gyurka bácsi, most egy jókora impulzust kaptunk (legalábbis én) Tőled, aminek kibontása termékenyítő lehetne. Remélem, hogy lesz majd folytatása azért is, mert egy csomó gondolat belénk szorult.

Köszönöm, hogy vállalkoztál erre a beszélgetésre!